

Joogteynta badqabka onlaynka internet-ka

Waa maxay sababta amniga internet-ka uu muhiim iigu yahay?

internet-ka iyo baraha bulshadu waa goobo cajiib ah oo naga caawiya in aan ku wadaagno macluumaadka aan kula la xiriirno asxaabta iyo qoyska.

Si kastaba ha ahaatee, dembiilayaasha iyo ururada kale ee aan sharciga ahayn ayaa sidoo kale u isticmaala inay isku dayaan inay helaan lacagtaada, macluumaadkaaga ama inay ku cabsi geliyaan.

Waxay ka hawlgeli karaan meel kasta oo adduunka ah, waxay ku hadlaan inta badan luqadaha si faseexa ah waxayna abuuri karaan shabakado been abuur ah oo qanciya. Waxay kula soo xidhiidhi doonaan iimaylka, baraha bulshada iyo fariin qoraaleed waxayna isku dayi doonaan inay ku dareensiiyaan cabsi ama walaac, si aadan si cad ugu fikirin.

Dhammaan tani waxay ka dhigan tahay inaad u baahan tahay inaad u diyaargarowdo oo aad mar walba ka warqabto khiyaamooyinka ay isticmaalaan.

Maxaa ka mid ah arrimaha caadiga ah ee laga yaabo in aan online kala kulmo?

Kuwani waa qaar ka mid ah xaaladaha ugu badan ee aan aragno.

- Waxaad helaysaa iimayl shaki leh ama fariin qoraal ah oo ku weydiinaysa inaad gujiso xiriiriye.
 - Xidhiidhiyayaashani waxay inta badan horseedaan shabakado been abuur ah oo loogu talagalay inay xadaan galitaankaaga ama faahfaahintaada maaliyadeed.
- Waxaad heleysaa wicitaan shaki leh oo ku weydiinaya macluumaadka shakhsi ahaaneed.
 - Sida kor ku xusan qofka soo wacay wuxuu iska dhigayaa inuu ka yimid bangigaaga wuxuuna ku weydiin doonaa macluumaad.
- Waxaad ka heshaa isgaarsiin qof iska dhigaya inuu yahay qof mas'uul ah, isku dayaya inuu ku helo inaad wax qabato.
 - Badanaa qofku wuxuu sameeyaa nooc ka mid ah hanjabaad.
- Qof ayaa gala hal ama in ka badan oo ka mid ah akoonnadaada internet-ka (tusaale: iimaylka ama baraha bulshada).
 - Haddii qof uu galo akoonkaaga onlaynka ah waxay xadi karaan macluumaadka, lacag bixinta dib u hagaajin karaan, oo ay suurto gal tahay inay bartilmaameedsadaan asxaabtaada ama qoyskaaga iyagoo iska dhigaya adiga.
- Faahfaahinta kaadhka deynta waa la xaday, ama waxaa lagugu khiyaameeyay lacag iib ama maalgashi been abuur ah.

- Khayaanada ayaa rajeynaya inaad arki doonto heshiis wanaagsan oo aad rabto inaad bixiso adig oo ka fikirin. Ama waxaa laga yaabaa in website-ka dhabta ah lagu qabto jebinta xogta xogtaadana waxaa lagu daadanayaa online.

Halkan waxaa jira xaalado badan:

[Caawin hadda hel - Lahaanshahaaga onlaynka ah](#)

Sideen ku ilaalin karaa amniga onlaynka?

- **Furaha dheer ee gaarka ah.**

- Inta uu dheer yahay erayga sirta ah ayaa sii xoogeysanaya.
- Samee furaha sirta ah ee xusuusta leh ee ka badan 16 xaraf adiga oo isku xiraya afar kelmadood oo aan toos ahayn (tusaale: TriangleRhinoOperationShoes) oo ku dara tirooyin, xarfo waaweyn iyo calaamado haddii loo baahdo (tusaale: Triangle&"Rhino"Operation2Shoes).
- Muhiimad ahaan, ha ku celin eraygaaga sirta ah. Haddii dembiile helo mid ka mid ah furahaaga sirta ah waxay isku dayi doonaan xisaabo kale sidoo kale.
- Isticmaal xaraf-sireedka si aad u xusuusto xaraf-sireedyada oo abuur xaraf-sireedo cusub.
- [Samee furaha sirta ah ee wanaagsan - Lahaanshahaaga onlaynka ah](#)

- **Xaqiijinta laba arrimood ha shid.**

- Tani waa macluumaad dheeri ah - badiyaa koodka taleefankaaga - waxaad u baahan tahay inaad gasho bogga internet-ka.
- Farsamadan aad ayay u xoog badan tahay waxayna joojin kartaa isku dayada ugu badan ee lagu galo akoonnadaada.
- Waxaan kugula talineynaa isticmaalka 'app-authenticator', halkaas oo tan laga taageero.
- [Samee xaqiijinta laba-factor \(2FA\) - Lahaanshahaaga onlaynka ah](#)

- **Qarsoon ha ku ahaato onlayn.**

- Xulashada ugu fiican ee lagu ilaalin karo baraha bulshada waa in la shido goobahaaga gaarka ah.
- Tani waxay joojin doontaa dadka aan tooska ahayn, oo ay ku jiraan dambiiayaasha internet-ka, inay awoodaan inay arkaan qoraalladaada ama ay kuu soo diraan fariimahaaga.
- Weli ka taxadar inaad soo dhigto maclunaadka gaar ah oo naftaada ku saabsan, qoyskaaga, ama asaxaabtaada.
- Hubi in xiriirada ay yihiin kuwa ay sheeganayaan.
- Iska jir codsiyada been abuur ah ee saaxiibtinimada. Ka taxaddar dadka suxufiyiinta sheeganaya ama dadka kale ee aanad si fiican u garaneyn.
- [Ilaali sirtaada onlayn - Lahaanshahaaga onlaynka ah](#)

- **Wax walba ha cusboonaysiiyo.**

- Marka aad cusboonaysiiiso taleefankaaga, kumbuyuutarka ama software-ka waxa ay ku xidhaysaa daloolo kasta oo laga yaabo inay ku jiraan ammaanka sidoo kale.

- Dembiilayaasha marwalba waxay raadiyaan habab ay ku galaan oo ay cusbooneysiyaan hagaajinta dayacanka.
- Si joogto ah dib ugu bilow qalabkaaga.
- [Lasoco wixii ku soo kordha - Own Your Online](#)
- **Iska ilaali qiyaanoolayaasha.**
 - Talada ugu fiican ayaa ah in aad ka digtoonaato khiyaamooyinkan oo aad iska ilaaliso haddii dambiilayaasha ay isku dayaan inay kula soo xiriiraan goob kasta oo internet-ka ah.
 - Haddii ay wax khaldan yihiin, ha la macaamilin qofka kula soo xidhiidhay. Gaar ahaan ka digtoonow haddii ay lacag weydiyaan, xitaa haddii ay u muuqdaan kuwo saaxiibtinimo leh.
 - Raadi ciwaanno qariib ah iyo ciwaanno iimayl ah (tusaale: bangigaagu kuma soo diri doono iimayl xisaab gmail ah).
 - *Maranba* ha riixin link-yada ay ku jira fariimaha qoraalka.
 - Ku soo degso app-yadda aaladaada oo kaliya app stores rasmiga ah.
 - Haddii aad ka shakisan tahay, si toos ah ula xiriir ururka oo ha raacin wax xiriir ah ama lambaro taleefan oo lagu soo diro.
 - Isku day inaad ka warqabto khataraha amniga internet-ka naftaada, bulshadaada, iyo koox kasta oo aad ka tirsan tahay.
- **Ilaali macluumaadkaaga.**
 - Isticmaal app-yada fariinta la xariira sida Signal. Tani waxay joojinaysaa in qof kasta uu akhrin karo fariimahaaga.
 - La wadaag macluumaadka bogga oo kaliya haddii cinwaanka ku bilaabmo HTTPS. S waxay u taagantahay "amaan" waxayna la micno tahay wixii macluumaad ah oo lagu soo diro adiga iyo bogga ayaa la xarriray.
 - Tixgeli inaad isticmaasho shabakad gaar loo leeyahay (VPN) ka ilaalin karta macluumaadka in la jabsado
 - Hubi waxaa xogta u oggolaanaya app-yada inaad gasho. Tusaale ahaan barnaamijka jimicsiga uma baahna in uu qofka kula xiriiro uu galo

Maxaan sameeyaa haddii la ii khiyaaneeyo ama la iga sii daro?

Waxaa jira meelo badan oo aad u tagi karto caawimaad. Dhammaan ururadan cid kale lama wadaagi doonaan faahfaahintaada, ilaa aad bixiso ogolaanshahaaga.

- Waxaad u soo sheegi kartaa shilalka internet-ka ee NCSC iyada oo loo marayo marinka CERT NZ waxaan ku caawin karnaa ama kugula xiriiri karnaa wakaalad kale: [Ka warbixi dhacdo | CERT NZ](#)
- Haddii ay lacag kaa luntay, waa in aad si degdeg ah ula xiriirto bangigaaga.
- Farriimaha qoraalka ee been abuurka ah waxaa loo gudbin karaa, lacag la'aan, 7726, adeeg ay maamusho Waaxda Arrimaha Gudaha.